

Moje oči nebyly dost dobré, a tak jsem byl nucen dívat se očima jiných. Vyrůstání se zneviditelňovaným zrakovým postižením.

Postižení je zvykem rozdělovat na viditelná a neviditelná. Co když vám ale ostatní na jednu stranu dávají najevo, že jste viditelně jiný, a na druhou stranu odmítají uznat, že by vaše jinakost mohla být jakkoli relevantní? Je vyhýbání se potenciálně stigmatizujícím a restriktivním společenským kategoriím nutně osvobozující? A co vůbec znamená být člověkem?

poznámka k formátu: tento článek je, mimo jiné, o jazyce a o snaze vzít si ho zpět, nalézt v něm místo, které je mi komfortní. přišlo mi tedy vhodné jej psát malými písmeny, protože pokud to kontext nevyžaduje, nepíšu jinak. v textu navíc rozebírám poměrně osobní a bolestivá témata, o kterých se mi mnohem snáz píše způsobem, který je mi nejpohodlnější.

když jsem byl naposledy na očním, kam chodím alespoň jednou za rok na kontrolu, narazil jsem na doktora, kterého jsem tam nikdy předtím nepotkal. jelikož mě neznal, zeptal se mě, jestli kromě brýlí používám ještě nějaké jiné pomůcky. ta otázka mě zarazila, protože to bylo poprvé, co mi kdy byla položena. napadlo mě odpovědět jediné skrze další otázky: jaké pomůcky? ony existují nějaké nástroje, co by mi mohly pomoci? proč mi nikdy nebyly nabídnuty? místo toho jsem ale jen s mírným zmatením vykoktal, že ne. maximálně si při práci na počítači občas přibližuji textové soubory a webové stránky. doktor mou odpověď nijak nekomentoval, ale do zprávy potom napsal:

„dle svých slov kromě brýlí jiné pomůcky nepotřebuje.“

dle svých slov.

nevím, zda se jedná o standardní medicínskou mluvu, ale ta slova působila nedůvěřivě. jako by byl doktor přesvědčený, že ty pomůcky potřebuji, ale domnívám se, že ne. já jsem ale jen nevěděl, že nějaké pomůcky existují, a víceméně se mi daří existovat i bez nich. musí se mi to dařit. byl jsem totiž nucen se tak naučit žít, protože jiná možnost mi nikdy nebyla nabídnuta. doktor mi do úst vecpal slova, která nebyla moje, stejně jako to celý můj život dělali* y ostatní, když rozhodovali* y za mě, co potřebuji a co ne. když rozhodovali* y za mě o narativu mojí existence a mého postižení, zatímco jej nikdy ani postižením nenazvali* y a doteď nenazývají.

(glaum)komu je co po tom?

i při psaní článku, který se věnuje přivlastňování si označení postiženého člověka, se stále cítím nepatřičně. vím, že se nemusím obhajovat, přesto však cítím nutkání opřít se o legitimitu lékařských diagnóz a dokázat tak, že mám k tématu co mluvit, zvláště v kontextu, kde je dominantním interpretačním rámcem postižení takzvaný medicínský model (v tomto modelu jsou postižená těla vnímána jako „vadná“, vyžadující diagnózu a léčbu ze strany lékařů, kterým je tudíž udělována autorita nad interpretací postižení).

dekonstrukce a překonávání internalizovaných ableistických způsobů přemýšlení je náročná práce, která nikdy nekončí. co se týče mého postižení, jsem teprve na jejím začátku, takže i přes právě proběhlou sebereflexi vám o mých očích něco povím. narodil jsem se s vrozeným šedým zákalem. nezjistilo se to hned, ale dost brzo na to, abych zanedlouho po dovršení jednoho roku šel na operaci,

kteřá měla zákal odstranit. po operaci se mi ale do očí dostala infekce, v jejímž důsledku se u mě rozvinul takzvaný afakický glaukom. z praktického hlediska tato diagnóza znamená, že téměř nevidím na levé oko, nemám hloubkové vidění, dvakrát denně užívám oční kapky zmírňující nitrooční tlak a nosím extrémně silné brýle.

přijde mi nefér, že vám tyto informace mohu takto pohodlně naservírovat, zatímco já jsem je sbíral drobek po drobku v průběhu svého života. zároveň možná i kvůli tomu, kolik úsilí mě stálo mému stavu porozumět, cítím potřebu to s vámi sdílet, mí rodiče totiž nikdy moc nemluvili o tom, co přesně se stalo a jak. většinu toho, co vím, jsem se dozvěděl buď od jiných příbuzných, nebo prostřednictvím takových těch zvědavých dotazů, které bez váhání většinou dokážou pokládat jen malé děti. kdybych se na některé věci nezeptal v dětství, asi bych se je nedozvěděl nikdy.

paradigma lidskosti davis definuje jako představy dané společností o tom, čím lidé jsou a čím by se měli snažit být. poukazuje na to, že v našem paradigmatu lidskosti je přisuzován velký význam zdravotní způsobilosti. ta je považována za normální a normativní, což pro nás, postižené lidi, znamená, že naše lidství může být zpochybněno – a také často je.

nedostatečná lidskost

věřím, že mí rodiče se mnou vždy měli dobré úmysly. že mi o mé minulosti neříkali proto, abych si nepřipadal moc jiný nebo abych se necítil špatně. že o mé zrakové „vadě“ nikdy nemluvili a doteď nemluví jako o postižení, aby mě tím neomezovali v tom, co věřím, že zvládnou, nebo abych si nemyslel, že jsem méně schopný než ostatní. věřím, že si opravdu mysleli, že vše, co dělali, bylo k mému prospěchu.

není složité pochopit proč. obklopeni společností, která postižení vnímá jako nedostatek, nevýhodu nebo neštěstí, mí meritokratickým a aspiračním individualismem vybičovaní rodiče samozřejmě nechtěli, abych byl s něčím takovým spojován. o tomto způsobu vnímání postižení píše filozofka ann davis ve svém článku *invisible disability*, kde ho spojuje s „paradigmatem lidskosti“. paradigma lidskosti davis definuje jako představy dané společností o tom, čím lidé jsou a čím by se měli snažit být. poukazuje na to, že v našem paradigmatu lidskosti je přisuzován velký význam zdravotní způsobilosti. ta je považována za normální a normativní, což pro nás, postižené lidi, znamená, že naše lidství může být zpochybněno – a také často je. jelikož neodpovídáme představě společnosti o tom, jaký by člověk měl být, jsme vnímáni* jako podřadné, nedostatečně lidské bytosti a stáváme se objektem výsměchu, odporu či lítosti.

jinými slovy jsme stigmatizováni*.

zneviditelňování mého postižení jakožto postižení bylo tedy nejspíš v očích mých rodičů způsobem, jak se této stigmatizaci vyhnout. domnívám se, že se tak snažili chránit nejen mě, ale také sebe samé. neříká se mi to snadno, ale tuším, že o sobě nechtějí přemýšlet jako o lidech, co mají postižené dítě, a nechtějí ani, aby tak o nich přemýšlel kdokoli jiný. stigma je nakažlivé a pozice „rodič postiženého dítěte“ je pro příslušnictvo maloměstské maloburžoazie, kterým mí rodiče do mých osmnácti let byli, příliš zranitelná a diskreditující.

jejich plán měl ale jednu chybu: moje postižení je viditelné. levé oko mám zarudlé, vypouklé a zřetelně větší než pravé. strategie zneviditelňování pro mě tedy znamenala, že jsem celý život zažíval problémy spojené s existencí

postížené osoby v ableistické společnosti, aniž bych to dokázal pojmenovat.

mé oči všem na očích

postížení bývají často rozdělována na viditelná a neviditelná. zatímco osoby s viditelným postížením se snáze stávají terčem stigmatizace, neviditelně postížené osoby musí častěji vysvětlovat či obhajovat svoji situaci a může tak pro ně být obtížnější zajistit si potřebné úpravy studijních, pracovních či jiných podmínek. o situacích, kdy je postížení viditelné a zároveň zneviditelňované, se ale moc nemluví, ačkoli tato zkušenost zdaleka není unikátní.

v mém případě takové zneviditelňování znamenalo třeba již zmíněnou absenci pomůcek či úprav podmínek. na základce učitelstvo vědělo a respektovalo, že nemůžu sedět dál než ve druhé lavici, protože jinak nepřečtu, co je na tabuli, ale to bylo všechno. kromě hodin tělocviku, kde mi nikdo nevěřil, že mám pomalejší reflexy a nezvládám chytat míč proto, že na jedno oko nevidím, jsem však nepřítomností jiných opatření nijak zvlášť netrpěl. horší je, že teď, když mi něco nevyhovuje, většinou buď ani nevím, jaké úpravy bych potřeboval, nebo si o ně nedokážu říct, protože v tom nemám praxi, je mi to trapné a nechci nikoho zatěžovat. víc než chybějící pomůcky a úpravy mě každopádně trápilo to, že ke mně ostatní často přistupovali specifickým a nepříliš příjemným způsobem, což jsem si dlouho nedokázal vysvětlit jinak, než že je se mnou něco špatně. mí rodiče měli a mají tendenci mě až příliš chránit a opečovávat: moje máma mě například ještě v mých osmnácti letech instinktivně chytala za ruku, když jsme spolu přecházely* i přes přechod. dlouho jsem si myslel, že se tak chovají proto, jak nešikovný a nepozorný jsem, takže i když mě jejich přístup frustroval, vnímal jsem to tak, že jen reagují na situaci vytvořenou mými nedostatky.

mezi vrstevníky jsem se zase neustále setkával s otravnými dotazy:

„proč máš tak tlusté brýle? můžu si je vyzkoušet?“

ne vždy jsem souhlasil. kdykoli jsem jim to ale dovolil, následovalo skoro vždy něco ve smyslu:

„ty vole, já přes ty skla vidím úplné hovno, ty musíš být úplně slepá.“

při takových interakcích jsem se vždy cítil jako poutní atrakce. pořád ale byly snesitelnější než otevřená šikana, které jsem čelil dennodenně. klasiky jako „slepoto“ a „brýlatče“ mi vždy přišly moc stereotypní na to, aby byly skutečně zraňující, ovšem napodobování mých vypouklých očí nebo mého výrazu, když se snažím přečíst něco, co je moc daleko, už bylo těžší spolknout.

nejbolestivější ale pro mé dospívající já byly momenty, kdy přišla do hry intersekce postížení a genderu v podobě narážek na můj vzhled. byl jsem za „hnusobu“ nebo „ošklivku moniku“ (spojení mého deadname a odkazu na seriál ošklivka katka). když vyrůstáte coby člověk čtený jako žena a okolní svět vám neustále naznačuje, že hlavním zdrojem vaší hodnoty je váš vzhled, podobné poznámky vás snadno přimějí přemýšlet, zda má vaše existence vůbec nějakou cenu.

něco mi chybí (jsou to slova)

jako člověk, který je kromě svého postížení taky queer a trans, jsem na podobné praktiky otheringu zvyklý. že jsem queer a trans, jsem si ale uvědomil o dost dřív než to, že jsem postížený; z části i proto, že o marginalizaci postížených se okolo mě mluvilo (a stále mluví) podstatně méně než o marginalizaci trans

a queer lidí. až do nedávna jsem tedy měl tendenci interpretovat svou jinakost primárně skrz optiku cisheteronormativity a aspekt ableismu pro mě zůstával neviditelný. ani po tom, co jsem se s tím pojmem poprvé setkal, mi nedošlo, že by mohl být pro porozumění mé vlastní zkušenosti užitečný. v té době jsem už totiž byl natolik přesvědčen, že postižený nejsem, že mě ani nenapadlo to jakkoli zpochybňovat.

označení jako postižený člověk jsou na jednu stranu v mnoha ohledech omezující a disciplinační, jelikož utvářejí naše sebepojetí a pomáhají ostatním nás definovat, čímž ve výsledku často určují, jací a jaké si můžeme dovést být nebo co je pro nás možné a co ne. na druhou stranu, když je nám možnost identifikovat se s kategoriemi, které relevantním způsobem popisují naši zkušenost, odepřena, je podstatně těžší pochopit a pojmenovat systémový útlak, který v souvislosti s těmito kategoriemi zažíváme; můžeme si jej například chybně vyložit jako plynoucí z našich vlastních nedostatků, což – jak jsem již naznačil výše – byl přesně můj případ.

jelikož mi bylo z různých stran naznačováno, více či méně shovívavě, že je se mnou něco v nepořádku, v průběhu času jsem tomu začal věřit i já a rozvinula se u mě silná potřeba tuto chybu nějak vykompenzovat. nejsem-li dostatečně lidským subjektem, jak mohu legitimovat svou existenci? mou odpovědí byla prioritizace akademického úspěchu, který se pro mě stal nejen důležitým zdrojem sebehodnoty, ale taky způsobem, jak dokázat, že když ne tělesně, tak alespoň intelektuálně kritéria lidskosti splňuji. moje akademické snažení tak bylo nekonečnou prosbou o uznání, sloupce jedniček v žákovské knížce, které později vystřídala vydřená áčka, zoufale volaly: vidíte mě? vidíte, že nějakou hodnotu přece jen mám?

všechna tato dřina se podepsala na mém psychickém zdraví, ale minimálně na mé rodiče to fungovalo. jak mi totiž jednoho dne v reakci na ten či onen studijní úspěch řekla moje máma:

„já mám takovou radost, že ti to v té škole tak jde. když nám řekli, že budeš mít ty tlusté brýle, tak sem brečela, protože sem zamlada seděla v lavici s holkou, co nosila brýle a byla taková pomalejší. myslela sem si, že to měla kvůli těm brýlím, a bála sem se, že ty budeš stejná, ale teď se nestačím divit, jakou mám šikovnou školačku.“

přijetí kategorie postiženého člověka mi ale umožnilo získat zpět kontrolu nad narativem vlastní existence a začít si uvědomovat, že problémem nejsem já, nýbrž restriktivní představy o tom, co znamená být člověkem. tyto představy ubližují nám všem.

nesnesitelná křehkost bytí?

dnes už vím, že o tom to tak trochu celé je: o tom, že se někdo něčeho bojí. strach samozřejmě není jedinou motivací pro útlak a marginalizaci, ale je až překvapivé, jak propletené s nejrůznějšími úzkostmi mnohé formy oprese jsou. i když někteří lidé trvají na tom, že jsou silnější, zdatnější, způsobilější nebo všeobecně lepší, všichni* máme z něčeho strach. všichni* jsme křehčí, než jsme si ochotni* přiznat. v sociálním kontextu, kde je zdravotní způsobilost synonymní s lidstvím, je totiž pohodlnější tuto křehkost popírat a stigmatizovat ty z nás, které*kteří zbytku společnosti nepříjemně připomínají limity našich těl. označování osob s postižením jako „jiné“ a „vadné“ je způsob, jak se vůči nám vymezit, utvrdit se ve své „normálnosti“ a tím se vyhnout upřímné konfrontaci s vlastní zranitelností. ještě pohodlnější je však postižené lidi zneviditelnit úplně, aby o nás nebylo potřeba přemýšlet vůbec – ať už prostřednictvím jazyka,

bariér ve veřejném prostoru, nebo předstíráním, že si našeho postižení nikdo nevšiml ve jménu domnělé zdvořilosti; domnělé, protože jak píše Davis v článku zmíněném výše, na ignorování podstatných skutečností o jiných lidech nic zdvořilého není.

tím ale nechci říct, že by se místo toho všichni* y měli* y začít invazivně zajímat o to, jak ke svým postižením lidé přišli nebo jaká je jejich diagnóza. to se totiž také stává, přičemž tím tazajícím se člověkem je většinou někdo, koho tyto informace vůbec nemusí zajímat, ale kdo má očividně pocit, že má právo je vědět. dřív, když se mě někdo zničehonic zeptal, „co to s tím okem mám“, byla to pro mě nevídaná připomínka toho, že jsem jiný a že si toho ostatní všimají. teď mi ale spíš přijde vtipné, jak neohrabaně se lidé dokážou ptát, aniž by si uvědomovali, kolik toho o sobě prozrazují. v jejich dotazech totiž dnes slyším především potřebu neutralizovat destabilizující element, který pro ně moje postižení představuje. to, na co se skutečně ptají, je: je to nakažlivé? dá se tomu předejít? bude tento člověk mít zvláštní požadavky, kterým se budu muset přizpůsobit? naruší tak mou pohodlnou „normálnost“? mohlo by se to stát i mně?

mohlo. a nejspíš taky stane. spolu se Zuzkou Kašparovou a mnohými dalšími, kteří* ré se angažují v Disability Justice hnutí, připomínám: všichni* y jsme někdy byli* y nebo někdy budeme postižení* é. způsobilost všech těl někde končí, i když třeba jen na krátkou dobu, a to, co klasifikujeme jako postižení, je proměnlivé. zkušenosti, jako je ta moje, ukazují, že kategorie postižené osoby není objektivně daný popis fyziologické reality, nýbrž konstrukt, který může nebo nemusí být aplikován na konkrétní případ v závislosti na řadě faktorů převážně sociálního charakteru. já ho na sebe aplikuji dobrovolně, protože mi pomáhá porozumět mé minulosti, pojmenovat útlak, který zažívám, a oprostít se od výčitek ohledně toho, že některé z očekávání ableistické společnosti nedokážu naplnit. dovoluje mi zaujmout pozici, díky níž mohu najít další osoby s podobnou zkušeností, které rovněž usilují o svět, v němž způsobilost nebude určovat hodnotu našich životů nebo to, zda máme vůbec nárok na status plnohodnotné lidské bytosti.

jak již bylo řečeno, v ableistické společnosti není snadné zbavit se vlastního internalizovaného ableismu (kdo by to byl řekl). dokud tedy bude naše paradigma lidskosti privilegovat způsobilost, budu se stále muset sám sebe ptát, jak moc moje postižení ovlivňuje to, jak ke mně jiní lidé přistupují, a nejspíš mi bude trvat ještě dlouho, než se zbavím obav, že svými zvláštními potřebami ostatní obtěžuji. přijetí kategorie postiženého člověka mi ale umožnilo získat zpět kontrolu nad narativem vlastní existence a začít si uvědomovat, že problémem nejsem já, nýbrž restriktivní představy o tom, co znamená být člověkem. tyto představy ubližují nám všem. vyžadují popírání vlastní zranitelnosti, čímž nás odpojují od našich těl a potřeb a odrážejí od vyhledání pomoci, díky které by se nám možná existovalo o něco snáz. přesvědčují nás, abychom naši hodnotu odvozovaly* i od něčeho, co je prokazatelně křehké a o co do nějaké míry všichni* i během života přijdeme. tato hra na nezranitelnost je absurdním divadlem, které je neslučitelné s plnohodnotným a spokojeným životem. křehkost je totiž, alespoň z mého pohledu, mnohem více lidská než zoufalé odmítání její všudypřítomnosti. a i když mám jen jedno vidoucí oko, nemyslím si, že mě šálí zrak.

Tento text vyšel ve feministickém web magazínu Druhá směna. Odkaz na původní text [ZDE](#)

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

